

ВІДГУК

*офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента,
завідувачки кафедри фольклористики Навчально-наукового інституту
філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Олесі Наумовської

*на дисертацію Катерини Трачук «Концепт багатства в українському
фольклорі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки*

*(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка. Тернопіль, 2023)*

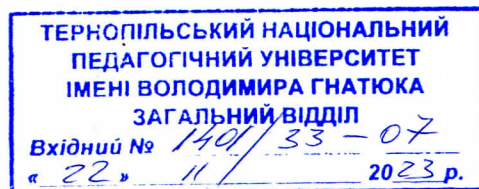
Актуальність теми дослідження

Актуальність рецензованої роботи зумовлена кількома факторами. По-перше, тим, що у полі зору дисертантки – концепт *БАГАТСТВО*, який є вагомим у ціннісній картині світу та соціокультурному житті українства, а ширше – усіх без винятку народів світу. На прагненні забезпечити добробут своїй родині, громаді, країні, людству вибудована ціла система магічних «координат» у переважній більшості зразків українського обрядового і позаобрядового фольклору. По-друге, масштабністю обраного об'єкту дослідження, позаяк пані Катерина не обмежується вивченням якогось одного жанру чи обрядового комплексу, а скеровує свій дослідницький погляд на значний конгломерат витворів народної творчості, які оприявлюють тією чи іншою мірою функціонування концепту *БАГАТСТВО*, задля здійснення багатовимірного аналізу його реалізації. По-третє, пошуком мікроконцептів та залученням до дослідження фактологічного матеріалу, призбираного дисертанткою шляхом польових досліджень, що дозволяє провадити науковий аналіз не лише в синхронії, а й у діахронії і сприяє, як зазначає сама дисертантка, простеженню динаміки «змін у смисловому навантаженні концепту «багатство», які відбулися у фольклорній традиції протягом ХХ–ХХІ століть» (С. 7).

Відтак, актуальність дисертації є безсумнівною.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень і висновків дослідження

Суть дослідження викладено у трьох розділах роботи ґрунтовно, аргументовано, на основі переконливого ілюстративного матеріалу. До найбільш суттєвих наукових результатів роботи слід віднести такі:

- Детально висвітлено історію збирання та вивчення обрядів та обрядового фольклору кінця XIX – середини XX століття, які ретранслюють інформацію про багатство й добробут.
- У ході польових досліджень методом анкетування, аудіофіксації та розшифрування зібраного матеріалу в текстові документи дисертанткою зібрано обширний матеріал, що дозволяє «дозволили виділити локальні різновиди досліджуваних вірувань, обрядів, їх сьогочасне функціонування на теренах України» (С. 36).
- Простежено плуралістичний підхід до розгляду *КОНЦЕПТУ* як предмету наукового дискурсу. При тому дисертантка розуміє *КОНЦЕПТ* як «наджанровий елемент у репертуарі та суспільній свідомості учасників фольклорної традиції» (С. 51) та виділяє «такі форми реалізації, як атрибутивна, вербальна та акціональна» (С. 56), що, безперечно, є цілком слушним твердженням.
- У контексті обсервації наукового студіювання концепту доречно зацентровано на осмисленні концепту *БАГАТСТВО* як ключового елементу аналізу культурних символів і міфів, який «відображає спосіб, яким суспільства інтерпретують і втілюють поняття багатства, надаючи йому символічного значення» (С. 61). Такий підхід, зазначає дисертантка, сприяє осмисленню концепту *БАГАТСТВО* як складника культури та соціальної ідентичності з виокремленням кількох рівнів теоретичного аспекту: символіки багатства, культурного контексту, соціальної функції, трансформації багатства.
- Проаналізовано форми реалізації концепту *БАГАТСТВО* у календарній та родинній обрядовості українців, а також в сучасних обрядодіях, повір'ях та наративах.

Нові факти, отримані дисертанткою, та значення для науки та практики отриманих результатів

- На основі проведеного аналізу дисертантка пропонує власне визначення, відповідно до якого концепт постулюється як «багатовимірне семантичне динамічне утворення, у якому виділяються ціннісні аспекти, концептуальні та образні, для вираження яких необхідний цілий набір вербальних і невербальних засобів, що прямо чи опосередковано ілюструють, конкретизують або розвивають його зміст» (С. 182).

- Прискіпливий аналітичний підхід п. Катерина виявляє і до розгляду мікроконцептів, які окреслюють концепт *БАГАТСТВО* в українській традиції: «плідність», «врожай», «достаток» (С.86).
- Позитивом роботи вважаємо і те, що п. Катериною Трачук виявлено і ґрунтовно проаналізовано атрибутивну парадигму концепту *БАГАТСТВО* в українській традиції, зокрема: у весняному циклі календарної обрядовості концепт «багатство» реалізується за допомогою атрибутів «земля», «зерно», «вербова гілка», «яйце», «рушник», «свічка», «хліб» (С. 96); для обрядів літньо-осіннього циклу властиві атрибути «зерно», «плід», «врожай», «хліб», «монети», «червона стрічка» (С. 102); у родильно-хрестильній обрядовості концепт «багатство», реалізується через атрибути «вода», «дощ», «хліб», «каша», «солодоші», «кожух», «монета», «паперова купюра» (С. 108); у поховально-поминальних обрядах – «монета», «хліб», «сіть», «зерно», «рушник» (С. 128).
- Приваблює висновок авторки рецензованої студії щодо реалізації концепту *БАГАТСТВО* в усній традиції, обрядових і побутових практиках через вербальну, атрибутивну та акціональну форми та унаочнення спостережень у Додатках до роботи (Додатки Г, Д, Е, Ж, З).
- Шляхом проведення п.Катериною Трачук структурованого наративного інтерв'ю нею було зібрано «обширний матеріал, що дає можливість визначити характер побутування концепту «багатство» в сучасній усній традиції, ритуальних і побутових практиках», зокрема й ряд унікальних обрядів, що мають магічний прагматичний сенс – привернення багатства.
- Студіюючи концепт *БАГАТСТВО* у сучасній картині світу українців, авторка окреслює модифікації, які відбулися в діяхронії, а також виявляє різноманітні впливи традицій інших народів.
- У результаті проведення комплексного дослідження молода учена доходить логічного висновку про «універсальні форми реалізації концепту, які прослідковуються практично в усіх видах обрядових та побутових практик», зокрема: «вербальні – примовки, магічні формули, благопожання; атрибутивні – монети, хліб, зерно, солодоші; акціональні – биття, обсіпання, кроплення» (С. 184).

Структура і зміст дисертації

Дисертаційна робота викладена державною мовою на 232 сторінках друкованого тексту, складається зі вступу, трьох розділів, що містять підрозділи й пункти, загальних висновків, списку використаних українських та іноземних джерел, що складає 180 позицій (зокрема, 43 – іноземними мовами), та додатків обсягом 32 сторінки. Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 3 від 26 жовтня 2021 року).

Вступ уміщує усі необхідні компоненти: окреслення загальної характеристики роботи; обґрунтування мети та дослідницьких завдань, які корелюють із зазначеною метою (загалом же – із проведеним дослідженням та висновками роботи); висвітлення наукової новизни та практичного значення отриманих результатів; надання інформації щодо зв'язку роботи з науковими темами та програмами, а також публікацій, які висвітлюють основні положення та результати дослідження. Назва дисертаційної роботи відповідає її змісту. Зміст анотацій українською та англійською мовами ідентичний та висвітлює основні положення роботи.

Тексту рукопису притаманна цілісність і чіткість викладу. Методологічну основу дисертації становить аналіз записів обрядів, обрядового та необрядового фольклору із застосуванням цілої низки методів: концептуальний і структурно-семантичний, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний та функціонально-прагматичний, – які у своїй сукупності сприяють комплексній обсервації зразків українського обрядового фольклору, описів народних обрядів, звичаїв, вірувань, магічних дій, що містять мотиви здобуття багатства, достатку, плідності, а також записів, які репрезентують сучасні прагматичні уявлення українців, пов'язані із концептом *БАГАТСТВО*, отриманих дисертанткою шляхом польових досліджень.

Багаті на теоретичний і практичний матеріал розділи спрямовані на реалізацію визначених дослідницьких завдань задля досягнення мети студії – «дослідити концепт *БАГАТСТВО* та форми його втілення в народній культурі, ритуальних практиках», а також «відстежити динаміку змін у смисловому навантаженні зазначеного концепту, що відбулися під впливом сучасних соціокультурних процесів» (С. 17).

У першому розділі дисертантка простежує історіографію публікацій та збірників обрядового фольклору XIX–XX століть, методологічні підходи щодо

фіксації та опрацювання фольклорних текстів та обрядових нарративів, здійснює огляд теоретико-методологічних студій, предметом яких є *КОНЦЕПТ*.

Другий розділ зорієнтований на комплексне осмислення вияву концепту *БАГАТСТВО* в календарно- та родинно-обрядовій творчості українців.

Третій розділ присвячено висвітленню результатів дослідження сучасного стану побутування концепту *БАГАТСТВО* в ритуально-обрядовій практиці, повір'ях та нарративах.

Висновки, в яких підсумовано результати дослідження, конкретні й логічні.

Дисертація виконана фаховою українською мовою, стилістика тексту відповідає вимогам науково-дослідної літератури.

Оформлення рукопису дисертації відповідає вимогам до наукових робіт такого ґатунку (щоправда, відповідно до чинних норм нумерацію сторінок слід розташовувати у правому верхньому, а не нижньому куті аркуша).

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях

Опубліковані наукові результати здобувачки (8 публікацій, 3 з яких опубліковані в наукових фахових виданнях, та 5 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації) відображають основні наукові результати дисертації. Одержані результати є достовірними та об'єктивними. Основні положення дослідження були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи основні положення дисертації, зупинимось на кількох заувагах-побажаннях, увага до яких скерує пані Катерину на подальше розроблення і поглиблення у процесі дослідження цього питання.

1. Дещо амбітним видається формулювання К. Трачук мети дослідження, зокрема «дослідити концепт «багатство» та форми його втілення в <...> повсякденному житті українців», позаяк таке визначення передбачає надто широке тлумачення.
2. Загалом схвально оцінюючи дослідницьку стратегію роботи і виокремлення дисертанткою мікроконцептів та атрибутів його реалізації, звертаю увагу на певні проблемні визначення предметів і явищ одного семантичного ряду. Так, на С. 108 «вода, дощ, хліб, каша, солодоші, кожух,

монета, паперова купюра» означені як «атрибути», «за допомогою яких у родильно-хрестильній обрядовості реалізується концепт «багатство»», а на С. 121 «хліб, коровай, яйце, курка, стрічки, вогонь, свічка, рушник, вінок з мирту, гроші, кожух» номіновані як «мікроконцепти», через які реалізується цей концепт у весільному обряді.

3. Полемічним видається включення до парадигми атрибутів «купання» та «дарування» (С. 108) з огляду на їхній функціональний сенс. При тому на С. 4 та у Додатках на С. 230 дисертантка слушно позиціонує їх як акціональну форму вираження концепту *БАГАТСТВО*.
4. Попри позитивне враження про загальну логічну архітектоніку дисертації, що розгортає дослідження від осмислення методологічних принципів роботи до конкретного аналізу оприявлення концепту *БАГАТСТВО* у традиційних обрядових комплексах і сучасних повір'ях та ритуалістиці, викликає застереження рубрикація Третього розділу роботи, який містить лише один підрозділ, поділений на пункти.

Висловлені зауваження, однак, не применшують наукової цінності представленої дисертації. Перспективою на майбутнє видається залучення до аналізу концепту *БАГАТСТВО* у традиційних жанрах української усної словесності, приміром народної казки, в якій метафорично сконденсовані прагнення й устремління українства.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Під час ознайомлення з дисертаційною роботою порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації) не виявлено.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності

Дисертація Трачук К. В. відповідає стандарту спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам

Загалом аналіз дисертації дає всі підстави стверджувати, що дослідження є самостійним, концептуально цілісним, завершеним, має важливе і теоретичне, і практичне значення та заслуговує на увагу не лише фольклористів, а й етнологів та культурологів. Відтак, висновковую, що дисертація «Концепт багатства в українському фольклорі» за актуальністю, сучасним методичним рівнем виконання, новизною, обґрунтованістю наукових положень і практичним значенням отриманих результатів, повнотою викладу в

опублікованих працях відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40, а її авторка, Катерина Трачук, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент
завідувачка кафедри фольклористики
Навчально-наукового
інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Олеся Наумовська

Підпис Наумовської О.В. стверджую

Учений секретар
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н.В.Караульна